

## רשות הרבים הציבורית בשבת

יובל שרלו

### הצגת הנושא:

זהותה היהודית של מדינת ישראל אינה נותרת כהצהרה בלבד. ביסודו של דבר, זהות באה לידי ביטוי בפרטים מעשיים המבטאים זהות זו. כאשר אנו עוסקים בזהותה של המדינה מדובר אפוא במערכת חוקים פרטנית, המממשת את היותה של מדינת ישראל מדינה יהודית דמוקרטית. ברם, לא ניתן לדבר על זהות קולקטיבית בלי לפגוע בגיעה מסוימת ברשימת הזכויות הפרטיות, שהרי אם תובעים מכל הציבור לנהוג ברשות הרבים בצורה מסוימת הדבר מצמצם במידה את הרשות הנתונה בדרך כלל לכל יחיד לעשות את מה שהוא רוצה ברשות הרבים ובלבד שאינו פוגע בזכויות פרט אחרות. מאידך גיסא, ההסכמה כי מדינת ישראל היא מדינה דמוקרטית מביאה לתביעה כי הפגיעה בזכויות הפרט תצומצם מאוד. המחלוקת הרבות במדינת ישראל היא היכן עובר הקו הראוי בין שני העניינים. בשנה זו, תשס"ח, התפרץ הויכוח ביחס לאיסור הצגת חמץ למכירה ברשות הרבים בעקבות פסק דין של בית משפט לעניינים מקומיים בירושלים, אשר פסק כי מותר למכור חמץ במסעדות, גם אם הן פתוחות לרשות הרבים. כיוון שמדובר על שאלות של זהות יש צורך לקבוע מהן ההתנהגויות הציבוריות המאפיינות את ה"יהדות". לכאורה התשובה לכך הייתה צריכה להיות רשות הרבים בה נשמרות תר"ג מצוות. לפי זה, היינו אמורים לשאוף לחוק צניעות הקובע את צורת הלבוש ברשות הרבים; חוק איסור הצגת שערי ריבית למטרות צריכה, גם אם יש היתר עיסקא וכדו'. ברם, במציאות היום (ואין זה משנה מדוע) נקבעה מצוות השבת כמצווה המאפיינת ביותר של רשות הרבים במדינה יהודית. לפיכך, על פי חוק אין תחבורה ציבורית בשבת (אם כי בעקבות ההפרטה חוק זה מאבד ממשמעותו), וקיים איסור מסחר שאינו נאכף ברוב המקומות. למעשה, אין מדובר עוד ברשות הרבים ציבורית של המדינה, אלא כל אזור קובע באופן קהילתי את אופיו – בין בחקיקה ובין בפועל.

הטיעון המרכזי המשמש במצדדים של הגברת הופעת השבת ברשות הרבים הציבורית הוא החשיבות העליונה של "אוירת השבת". המצדדים אינם משלים את עצמם כי החוק יביא ליותר שמירת שבת אישית. באופן פרדוכסלי ניתן לטעון כי דווקא תחבורה ציבורית בשבת תמעט חילול שבת, שכן במקום שהרבה אנשים יגיעו את רכבם הפרטי ויסעו בשבת – נהג אחד יגיע וינהג, והוא היחיד שיעבור על איסור דאורייתא (אם נניח שמדובר בניסיעה בתוך התחום). דומה שיהיה זה נכון גם להוציא מהדיון את ה"פגיעה ברגשות הדתיים" כיוון שכלל לא ברור שהרגשות נפגעים, וכלל לא ברור כי פגיעה זו חזקה דיה כדי למנוע

מאחרים ליסוע בשבת. המטרה המרכזית היא האווירה הציבורית של יום השבת כחלק משאלת הזהות.

עיקרון זה עלה במחלוקת ידועה שהתחוללה סביב הפגנות השבת בפתח תקווה לפני למעלה מעשרים שנים. הרב מלכה זצ"ל התנגד להפגנות אלה, ופרסם שני מאמרים שביארו כי אין טעם בהפגנות ואין חובה הלכתית לעשות זאת. עיקר דבריו נסוב סביב מצוות תוכחה, וכך הוא כתב בסיום המאמר השני:

מש"כ שברור לו שהבה"ל "לא עסק בזמן שיש רצון להפר תורה, כי אז חובת התוכחה תקפה... וקנסינו להו עד דלא ליעברו, בשוגג ולא במזיד, כדברי הריטב"א. אני אומר, הלואי והיינו יכולים להעניש ולקנוס את העוברים, ולמנוע אותם שלא יעברו. אבל לצערנו הרב אין ידנו תקיפה להעמיד את הדת על תלה. ופשוט שגם מהר"י מולין ומהר"מ מלובלין יודו על זה, ולא אמרו אלא מצוה לאהוב את העברנים, אולי עי"כ יוכל לקרב אותם לתורה, וגם כדי שלא יעבור על "לא תשנא", וכדעת הגאון חזו"א בד"ה ונראה הנ"ל, שבמקום שאמונה נכרתה מפיהם, עלינו להחזירם רק בעבותות האהבה, ולא בהפגנות ובצעקות, אשר במקום לגדור את הפרצה הם מרחיבים אותה.<sup>1</sup>

ברם, הרב זילברשטיין הי"ו הגיב לדבריו, וביאר כי על אף שאפשר שהרב מלכה צודק בכל הדיון ההלכתי בגדרי מצוות תוכחה, זה אינו מישור הדיון:

כך בענייננו, מותר ואף חייבים להפגין נגד חילול השבת, ואף בשבת גופה. ההפגנה אינה מדין אפרושי מאיסורא של החוטאים, או מדין מצות תוכחה, אלא מטעם שלא יהא הדבר למכשול לדורות, ולא יגררו אחריהם ותהי' השבת נרמסת חלילה ברבים כפי שיתבאר להלן. יש בזה משום העמדת הדת על תילה, וכל מצוה שמסרו ישראל נפשם עליה נתקיימה בידם (שבת קל,א).

כשאנו מפיגנים אנו מבקשים איפוא למעננו עצמנו "לא תבערו אש בכל מושבותיכם", שלא תהיה השבת שלנו נרמסת. ואין זה רק למען החוטאים, להפריש אותם מאיסור. מותר ואף חייבים להפגין כדי לא לאבד את רשות הרבים ואת השבת, שחלולה בפרהסיא היא גדולה מנשוא ביום ד'. וזאת למרות שיש בזה מכשול לשוטרים וכל הנלוים עליהם.<sup>2</sup>

המחלוקת שבין שני הרבנים הגדולים אינה נוגעת לשבת בלבד, אלא נוגעת לגדרי המאבק על דמות רשות הרבים הציבורית, ומחייבת דיון רחב בנושא זה. במאמר זה אנו באים לעסוק בטיעון נוסף, שהוא ייחודי ליום השבת, ומצדיק את המאבק הציבורי על רשות הרבים בנושא השבת. אנו מבקשים לפתח יסוד הלכתי בסיסי הקיים במצוות השבת דווקא, ולהצדיק בכך הן את עצם ההתמקדות בעיצוב יום השבת הציבורי, והן את המשמעות ההלכתית של "אווירה של שבת" בחיי הפרט ובחיי הכלל. נדגיש שוב כי מדובר בהיבט אחד מתוך היבטים רבים.

1. תחומין כרך ח עמ' 58

2. תחומין כרך ז עמ' 118

א

**הצגת השאלה וגבולותיה:**

בפירושו לתורה דן הרמב"ן בהגדרת המושג "שבתון" בתורה. דבריו נובעים מפארדוקס שמצא בדברי המכילתא (ט,ב):

ושמרתם את היום הזה לדורותיכם - למה נאמר והלא כבר נאמר כל מלאכה לא יעשה בהם. אין לי אלא דברים שהם משום מלאכה, דברים שהם משום שבות מנין ?

ת"ל: ושמרתם את היום הזה להביא דברים שהן משום שבות...

הפארדוקס ברור - אם מדובר בעניינים שהם משום "שבות" שזה מינוח המקובל לענייני דרבנן, ולא זו בלבד אלא שהמדרש עצמו מעמת אותו עם דברים שהם אסורים משום מלאכה, כיצד אפוא ייתכן כי התורה תצווה לשמור אותם, הלוא בשעה שמקור הציוויו הוא התורה מעמדם של האיסורים הוא מדאורייתא ?

שאלה זו לעצמה ניתנת לתירוץ בדרכים שונות, וייתכן כי עמדת הרמב"ן שלא בחר בשיטות האחרות קשורה קשר בל יינתק למחלוקתו עם הרמב"ם בשורש השני של ספר המצוות לגבי מעמד מצוות דרבנן בכלל. הרמב"ן בחר לחידוש יסוד משמעותי בדיני שבת:

ונראה לי שהמדרש הזה לומר שנצטוינו מן התורה להיות לנו מנוחה ב"ט אפילו מדברים שאינם מלאכה, לא שיטרח כל היום למדוד התבואות ולשקול הפירות והמתנות ולמלא החביות יין, ולפנות הכלים וגם האבנים מבית לבית וממקום למקום, ואם היתה עיר מוקפת חומה ודלתות נעולות בלילה יהיו עומסים על החמורים ואף יין וענבים ותאנים וכל משא יביאו ב"ט ויהיה השוק מלא לכל מקח וממכר, ותהיה החנות פתוחה והחנוני מקיף והשלחנים על שלחנם והזהובים לפניהם, ויהיו הפועלים משכימין למלאכתן ומשכירין עצמם כחול לדברים אלו וכיוצא בהן, והותרו הימים הטובים האלו ואפילו השבת עצמה שבכל זה אין בהם משום מלאכה. לכך אמרה תורה "שבתון" שיהיה יום שבייתה ומנוחה לא יום טורח. וזהו פירוש טוב ויפה (ויקרא כג, כד).

הרמב"ן עצמו מציע ברייתות אחרות ליישוב הקושיה, אולם קובע בסוף דבריו שאף אם דברי המכילתא אינם הפיתרון היחיד האפשרי, "... פירוש "שבתון" כך הוא שתהיה לנו מנוחה מן הטורח והעמל כמו שביארנו, והוא ענין הגון וטוב מאד".

דברי הרמב"ן מעלים שני סוגים של שאלות: ראשונה בהן נוגעת לעמדתו שלו עצמו, ושניה נוגעת למעמד דברי הרמב"ן להלכה.

**שאלות מינייה וביה:**

- א. האמנם חידש הרמב"ן מעמד של עשה מדאורייתא לעניינים אחרים שאינם מלאכה ?
- ב. מה ההיקף ומה התוקף שהעניק הרמב"ן לעשה זה, ועד כמה הוא דוחה עניינים אחרים ?
- ג. כיצד אנו קובעים איזו התנהגות דומה לימות החול ואיזו התנהגות דומה לדיני דאורייתא – זו השאלה הקשה מכולן בשל העובדה ששינוי תרבות משנה גם דפוסי יום חול ודפוסי שבת.

**שאלות הנוגעות למעמד דברי רמב"ן להלכה:**

- ד. האם ראשונים אחרים קיבלו את דבריו של הרמב"ן ?
- ה. אם עמדת הרמב"ן היא עמדה ייחודית, עד כמה פוסקים כמוה להלכה בהתנגשות עניינים שונים ?

**ב****א. האם לדעת הרמב"ן ישנו עשה מדאורייתא הדן ב"עובדין דחול" ?**

מדברי הרמב"ן בפירושו לויקרא עולה בעליל שכוונתו לומר זאת בפירוש. גם בדבריו בדרשתו לראש השנה כתב את אותם דברים:

אבל הענין כך הוא, שנצטיינו מן התורה במלת שבתון להיות לנו מנוחה ביום טוב שלא נטרח אפילו בדברים שאינן מלאכה, ואם לא אמר אלא כל מלאכת עבודה לא תעשו היה מותר מן התורה כל טורח ועמל שאין בו מלאכה ממש מן האבות ותולדותיהן, ויכול הוא לטרוח כל היום למדוד התבואות ולשקול הפירות והמתכות, ולמלא החביות יין ולפנות הכלים ועורות השורים והכבשים והקורות וגם אבנים מבית לבית, ואם היתה עיר מוקפת חומה ודלתות נעולות בלילה יהיו עומסים על החמורים ואף יין וענבים יביאו ב"ט, ויהיה השוק מלא לכל מקח וממכר ותהיה החנות פתוחה והחנוני מקיף והשולחני יושב על שולחנו והזהובים לפניו ומחליף, וכן הפועלים יהיו יכולים להשכים למלאכתם ויהיו משכירין עצמם כחול לדברים הללו וכיוצא בהם, והותרו ימים טובים ואפילו השבת עצמה שבכל אלו אין בהם לא אב מלאכה ולא תולדה, וכי זהו כבוד שצוה הכתוב ביום טוב וענג שצוה בשבת שלא יוציא גרוגרת אחת מביתו לרשות הרבים, אבל יגלגל זבל שבחצרו כל היום מלמעלה למטה וימלא ממנו קופות ומשפלות לרפת בקר, ויסיע אבנים גדולות אבנים יקרות אבני גזית ויעצב בהם, אם כן אין השבתות מנוחה ואין ימים טובים שבתון אלא מדברי סופרים:

אבל העיקר כך הוא, שהוזהרנו במלאכות בשבת בלאו וזכרת ובחיובו סקילה, וכל העושה מלאכה אחת אפילו קטנה שבקטנות שהיא אב או תולדה

ענוש כרת ונסקל, והטרחים והעמל כשאין בהם אב מלאכה ולא תולדה הוזהרנו בהם בעשה דשבתון, ובי"ט נמי המלאכות בלאו והטרח בעשה הזה שהוא שבתון, כלומר יום מנוחה ובטול שנעמד בטלים ולא נעשה דבר, וממנו אמר הנביא וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך וגו', ובאו חכמים והוסיפו בשבתון שלא יטלטל אפילו אבן קטנה, וכן תירגם אונקלוס שבתון ניחא כלומר שינוח, וכן שבת שבתון יהיה לארץ שבת של מנוחה שתנוח הארץ שלא יחרוש ולא יעבוד אותה כלל, וזהו מה שדרשו בזו הבריתא במכילתא שאין בחולו של מועד משום שבות, וזהו מן התורה, שאילו מדבריהם כל דבר שאינו עושה אינו אומר לגוי ועושה (מ"ק י"ב א') שאפילו בשבות דאמירה החמירו בו, וענין זה הגון ומתוקן מאד.<sup>3</sup>

מעבר למקומות המפורשים בדברי הרמב"ן, ניתן להניח שזו אכן עמדתו ההלכתית משיטתו הכללית בתורה, המבוטאת באופן מיוחד במצוות "קדושים תהיו" ובדבריו על "ועשית הישר והטוב". לדעתו יש מצווה מדאורייתא המצווה לחרוג מהגבול המצומצם של כל מצווה. עמדת הרמב"ן רחבה אף יותר מכך, שכן מפירושו לתורה עולה כי בכל מצווה ומצווה קיימת חובה כזו, ולא רק כמצווה כללית. אמנם, במסגרת דיונונו זה לא נתבסס על דבריו הכלליים של הרמב"ן אלא רק באלה המפורשים בדיני שבת בלבד, אולם חשוב להזכיר את העיקרון הכללי בדברי הרמב"ן, ואם יהיה ד' עמדי עוד אכתוב על כך בנפרד.

למעלה מכך, מדברי הרמב"ן בדרשתו לראש השנה עולה שבדיונו בדיני שבת הוא מתבסס גם על מקור אחר, שכן הוא כותב "...וכי זהו כבוד שצוה הכתוב ביום טוב וענג שצוה בשבת...". מסגנון דבריו עולה כי דברי הנביא ישעיהו "אם תשיב משבת רגלך עשות חפיצך ביום קדשי וקראת לשבת ענג לקדוש ד' מכובד..." (ישעיהו נח, יג) מהווים חיזוק לטענה העקרונית בענייני שבת.

ברם, בהשגותיו לספר המצוות על הרמב"ם הוא כותב:

...וכן שבות דשבת בימי עזרא ובית דינו תקנו ומהם כענין שכתוב (נחמיה יג) והצורים ישבו בה מביאים דג וכל מכר ומוכרים בשבת לבני יהודה ובירושלם. וכמו שאמרו בימי נחמיה בן חכליה נשנית משנה זו התירו וחזרו והתירו וכו' בגמר שבת (קכג ב). כי כל זה חומרא וקבלה שקבלו עליהם ועשו סייג לתורה מלבד כמה תקנות שתקן עזרא... (שורש ב).

אך מצד שני:

...אבל העשה הנאמר בפרישה מהן והוא מצוה נמנה הוא כעניין בשבות דשבת וימים טובים שהם נימנין בעשה והמלאכה בהם בלא תעשה... (שם שורש ד).

במבט ראשון ניתן היה לתרץ כי יש שני תחומים של עובדין דחול – זה מדרבנן וזה מדאורייתא, וכך נעשה בהמשך. ברם, הבעיה היא שבשורש ב

3. דרשת הרמב"ן לראש השנה, מהדורת שוועל עמ' ריח.

בספר המצוות מדגים הרמב"ן את דיני השבות שמדרבנן דווקא מספר עזרא, בדיוק באותם תחומים שהוא קובע בפירושו לתורה ובדרשתו לראש השנה שהם מדאורייתא!?

ניתן ליישב זאת בשתי דרכים:

- א. עמדת הרמב"ן היא שמדובר בעניינים הכלולים בעשה מדאורייתא. ברם, אין היא נמנית כמצווה העומדת בפני עצמה, ומבחינה זו היא מדרבנן. דברי הרמב"ן על בית דינו של עזרא נאמרו בהקשר של השאלה האם הם נמנים כמצווה מדאורייתא או לאו, ותשובתו של הרמב"ן היא שאין למנות אותם מדאורייתא. ברם, תוקפם הוא מדאורייתא. אפשרות דומה
- ב. עמדת הרמב"ן בסופו של דבר היא שאלו הם דינים מדרבנן, בנוסח עבודה בחול המועד לשיטת ראשונים שונים. מדובר במעטפת מדאורייתא אולם בדינים שהם בסופו של דבר מדרבנן.

נראה בעליל כי עמדת הרמב"ן היא שיש דין שבות מדאורייתא, וכך הבין הריטב"א בדבריו:

...וברם וצריך את למידע דכל מאי דאמרינן בכל דוכתא שבות לאו למימרא שאין לנו שבות מן התורה כלל דאם כן נמצאת שבת כחול מן התורה שהחניות פתוחות דאוצרות תבואה ויין ומטלטלין חפצים מבית לבית דרך כרמלית ומודדין ושוקלין ומונין ואינו בדין שאסרה תורה הוצאה כגרוגרת והתירה העמל הגדול הזה שא"כ אין זה יום מנוחה אלא כך עיקרן של דברים כי בכלל מ"ע שבות של תורה לשבות ממלאכות יש לשבות מכל שבות דרך כלל שלא לעשות שבת כחול אבל בכל פרט ופרט כי עביד לי' וזהיר באיך דלא הוי שבת כחול הוי שבות דרבנן נמצא שיש לשבות עקר מן התורה ולפיכך העמידו בו חכמים דבריהם במקומות הרבה לדחות מצוה של תורה וזו מרגליות שבידינו מרבינו הרמב"ן מפי מורינו ז"ל.<sup>4</sup>

יש הבדל משמעותי להלכה בין שתי האפשרויות, וראה להלן.

## ג

### ב. מה ההיקף ומה התוקף?

אין כל ספק כי גם לדעת הרמב"ן ישנו דין של שבות מדרבנן, ולא כל שבות הוא דאורייתא. הגמרא מלאה מדינים שהם מדרבנן, שמוזכר בהם שהם עובדין דחול. לעיתים מדובר בדברים הנראים כעובדין דחול ("...אי נמי עד כאן לא קאמרי רבנן התם אלא משום דלא מחזי כעובדין דחול אבל הכא דמחזי כעובדין דחול לא") (ביצה כח ע"ב); "מהדר מיתנייה לקימחא דילמא נפל ביה

4. חידושויו לראש השנה לב ע"ב ד"ה שופר.

צורר או קיסם, שפיר דמי, ומיתבעי לשנווי דלא ליחזי כעובדין דחול<sup>5</sup>), ולעיתים מדובר בדברים המזוהים כעובדין דחול עצמם, והרמב"ן עצמו דן בדינים אלה במקומות שונים, כגון:

...והא דקתני ברייתא הזיד ב"ט לוקה את הארבעים. אמכבד ואמרבץ קאי דאלו חולב ומחבץ ומגבן אוכל נפש הוא וב"ט מותר מן התורה, ובפרק ר"א דמילה (קל"ד א') דאסרי לגבן משום דאפשר לעשות מע"ט, איסורא דרבנן קאמר דלא שרו ליה עובדין דחול באפשר, דאלו מן התורה ודאי שרי דהא אוכל נפש עצמו הוא, ולא אמרי' אפשר ולא אפשר אלא במכשירין....<sup>6</sup>

יש להדגיש כי אין מדובר בדיני שבת בלבד, וביחס בין קדושת שבת לעובדין דחול, אלא גם בדיני קודשים אנו מוצאים עיקרון זה פעמים רבות. בכל המקרים מדובר על דין דרבנן.

הרמב"ן עצמו מתבטא בעניין זה פעמים רבות, והוא חולק על עמדת הרמב"ם הטוענת כי: "... ובין שהן בלא תעשה כגון כל שהוא משום שבות בשבת ויום טוב וכן י"ט שני בגולה ותשעה באב כל מה שיאסור אותו התלמוד או יצוה עליו שאנחנו מוזהרים להתנהג כדבריהם מלאו דלא תסור".<sup>7</sup> הוא טוען ש "הרי העובר עליו עבר על ל"ת מלאכה מדבריהם. ואם אמרו בערוב שבות מהוצאה זו הרי הוא בכלל שביתה. דשבות מדבריהם מלאכה אחת היא מכמה מלאכות של שבת".<sup>8</sup>

הגדרת סוג זה של עובדין דחול מסובכת ביותר, ובתשובה שנשאל הרה"ג מנשה קליין (הקטן) הוא אכן הודה שקשה מאוד למצוא מפתח להגדרת עובדין דחול, אולם הוא ניסה את כוחו:

ולפענ"ד נראה הכלל בזה לפי מה שאמרו ז"ל ודבר דבר שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול הכ"נ אמרו שלא יהיו מעשיך של שבת כמעשיך של חול כלומר אפילו במלאכות שאין בהם איסור משום מלאכת שבת שאין בהן דין מלאכה מל"ט מלאכות ותולדותיהן ומ"מ כיון דדרך העולם לעשותן בחול באופן זה יש לשנותן בשבת ושלא לעשותן או אם צריך לעשותן יעשה אותן בשינוי שלא יהא כעובדא דחול ולכן בקצת מקומות שא"א לשנותן אא"כ או שיעשן כבחול או לא יעשה כל עיקר כה"ג התירו לצורך מצוה דהיכא דהאיסור הוא רק משום עובדין דחול שרינן לכבוד שבת או לצורך מצוה וכיוצא בזה....<sup>9</sup>

השאלה שהעלינו לעיל היא האם קיימת רמה של עובדין דחול שהיא

5. ספר הלכות גדולות סימן טז - הלכות יום טוב עמוד רי.

6. חידושי הרמב"ן שבת צה ע"א.

7. השגות לספר המצוות שורש א.

8. שם.

9. שו"ת משנה הלכות חלק ח סימן רכא.

דאורייתא. אם אכן קיימת מציאות כזו, שאנו נזדקק להגדיר אותה בהמשך, עולה השאלה מה משקלה ההלכתי. לא די בביאור אלו דברים אסורים מדין עובדין דחול, שכן אין בעיה של ממש מבחינה הלכתית להחמיר ולאסור. השאלה היא עד כמה היא עומדת כאשר עניינים אחרים מתנגשים בה, כמו הפסד מרובה ענייני מצווה וכדו'. ברור כי אם מדובר במישור דרבנן ניתן להקל יותר, ואילו בשעה שמדובר בדין דאורייתא הרשות להתיר מצומצמת בהרבה.

נרשום כמה נפקא מינות אפשריות בין הרמות השונות:

א. כיצד מגדירים "עובדין דחול" - האם ישנה הגדרה אובייקטיבית כלשהי (ראה הדיון בסעיף הבא) או שמדובר בהגדרה כוללת של דברים הדומים לענייני חול. הבאנו לעיל את דברי בעל ה"משנה הלכות" שקבע שמדובר בדברים שדרך העולם לעשותן בחול באופן זה. שאלה זו היא כמובן שאלת היסוד בפסיקה בסוגיות אלו.

ב. האם ניתן ללמוד ממקרה אחד על מקרה אחר. אם מדובר ביסוד הדין דאורייתא בוודאי שניתן להקיש מעניין אחד על עניין אחר. אולם אם מדובר בסוג מסוים של גזירות של שבות הרי שסביר להניח שיש להפעיל את הכלל הידוע שעל מה שגזרו גזרו ומה שלא גזרו לא גזרו.

כך כתב רש"י אויערבך זצ"ל במנחת שלמה בניסיונו לקבוע מתי העושה דבר מה ברשות היחיד ועבר לרשות הרבים אסור ומתי לא:

נראה לדעת הרא"ש שמתיר גרמא בשבת אפי' שלא במקום פסידא צריכים לומר שיפרש דטעמא דאסור הוא משום עובדין דחול כמו"ש התוס' שבת בס' שכ"ד סעיף א' עיי"ש, משא"כ בשאר מיני גרמות שפיר שרי ואין לדמות גזירות חכמים זו לזו וכ"ש בהנו דלא אסירי אלא משום עובדין דחול.<sup>10</sup>

אולם דווקא בסוגיה זו ייתכן ואין לדבר על נפקא מינה זו, כי ייתכן וגזירת חכמים היא דווקא לתת אחריות לפוסקי ההלכה לעצב את יום השבת כדי שלא יראה כיום חול. דברים אלה כתב בעל הציץ אליעזר:

ואין לזה שייכות לכלל המקובל שאין לנו לגזור גזירות מדעתנו, ואין מוסיפין על הגזירה, כי בכגון דא מצינו הרבה בדברי הפוסקים שגזרו משום זילותא דשבתא ועובדין דחול בגוונים שונים, וכל בכגון זה תלוי הדבר במה שבגלוי ובמציאות, ומשום כך מה שמצינו בחז"ל שאסרו במיחזי כעובדין דחול, מצינו גם בדברי הפוסקים שדימו מתוך כך לאסור כמה דברים אע"פ שאינם נוגעים בעסק מלאכה כלל, עיין במחזיק ברכה אר"ח (סימן תקכ"ב), וכן בשו"ת שאילת יעב"ץ ח"א (סימן מ"א) באריכות מזה, ועוד.<sup>11</sup>

10. מנחת שלמה תנינא (ב - ג) לא.

11. ציץ אליעזר ג, זז.



- ג. האם ניתן להתיר עובדין דחול לדבר מצווה: בסוף דבריו של שו"ת משנה הלכות דלעיל כתב כי דווקא בשל הרמה הנמוכה של האיסור בעובדין דחול הרי שניתן להתיר את הדבר אם אין ברירה אחרת לצורך מצווה או לכבוד השבת. גם בעל הציץ אליעזר דן בשאלה זו ונטה להתיר כשמדובר בעובדין דחול שאינו שייך לתחום הדאורייתא.<sup>12</sup>
- ד. האם מתעסק בעלמא בנושא זה מותר או אסור. שאלה זו עולה בדברי הרב וולדנברג בעוסקו בשאלת מדידה בשבת:

...ובכלל אנו למדים מזה שהתירו במדידה לצורך מצוה, וכן התירו בה מתעסק בעלמא שלא לצורך [ע"ש ברש"י], שלא גזרו על מדידה כי אם על מדידה הבאה לצורך לשם עצם המדידה כשלעצמה כעין עובדין דחול, שבשביל כך גזרו עליה, וכמו"ש התוס' שם בד' קכ"ו שמדידה לא הוי איסור כל כך אלא משום דהוי כעובדא דחול, אבל כל מדידה שאינה באה לשם עצמיותה לא הויא כעובדא דחול ולא גזרו עליה...<sup>13</sup>

- ה. האם שינוי קטן ממה שנוהגים לעשות בחול שיש לו אופי של צריכה מיידית ולא של מלאכות הנעשות לטווח ארוך מותר על אף שהוא דומה לעובדין דחול. הריב"ש התיר טחינה מועטה בכלי ביום טוב:

...דשאני פלפלין וחרדל בריחים שלהן, שהוא רגילות לשחוק בהן הרבה ביחד, ומשום הכי דמי לעובדין דחול, אבל בכלי זה, אין דרך לגרוד אלא מה שצריך לשעתו. ומ"מ נראה, שאפילו ב"ט צריך לעשות איזה שנוי...<sup>14</sup>

- ו. אמירה לגוי: עמדת הרשב"א היא שגם בתוך ענייני שבות דרבנן יש הבדל בין שני סוגים:

...אלא שיש בו מעשה פירוש שנתחדש בו מעשה בגופו של דבר כגון עשיית כלי או אפיה ובישול ולהחם מים וכיוצא באלו שנתחדש ענין בגופן... ולפיכך החמירו באמירה לגוי אפילו במקום מצוה היכא דקא מתקן ומחדש מידי בגוף הדבר משום דהוי טפי עובדין דחול, אבל בשבות שאין בו מעשה בגופו של דבר כגון הבאה בלבד מרשות לרשות אינו נראה כעובדין דחול ולא החמירו באמירתו, אלו דברי מורי הרב ז"ל.<sup>15</sup>

- וודאי הוא שבאיסור הדאורייתא אסור גם לומר לגוי.
- ז. האם ניתן לפתור את הבעיה על ידי "היכר" הדומה לשינוי קטן שנידון לעיל ? ניתן להדגים שאלה זו על מתוך דברי הגהות אשר"י:

12. ציץ אליעזר ט, יח.

13. ציץ אליעזר ג, י.

14. ריב"ש קפד.

15. חידושי הרשב"א, שבת קל ע"ב.

ואין לדון תבלין במדוך שלהם משום עובדין דחול ונהגו העולם להטות המדוך כששוחקים הפילפלין ביום טוב ושמא משום שיהא ניכר שלא לשחוק יותר מצורך סמ"ג וסמ"ק.<sup>16</sup>

ח. האם מותר להתיר במצטער ? על בסיס זה התיר בעל המנחת יצחק למדוד חום בשבת, אולם כל זה אם הוא רק מדרבנן:

...וכתב לפי זה לדבר מצוה מותר, וכן במצטער, וכמ"ש /או"ח/ (בסי' שכ"ח ס"ק ע"ב), דשבות דעובדין דחול, היכא דאין בו משום שחיקת סממנים, שרי במצטער, ומידה אין בו אלא משום עובדין דחול, וכן היא בפשיטת דמצטער עדיף מדלבר מצוה...<sup>17</sup>

שאלה דומה מצויה לגבי הכרח וצורך רב, ראה דברי הציץ אליעזר שהובאו לעיל בענין דימוי מילתא למילתא.

ט. ממתי נאסר השבות ? רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק מחדש כי שבותים מדאורייתא נתחדשו רק עם הכניסה לארץ, כי רק בכניסה לארץ עלולה השבת להיפגע באותה דרך שמתאר הרמב"ן:

...אבל כיון שנכנסו לארץ והיו עוסקין בעבודת שדה וכרם ובבנין עירות בעבר הירדן ובמלחמות, היה להם השבת ליום קרוא מקרא קודש לקדשהו בתורת ד' כל היום, ואם השבותין יהיו מותרין הלא יצאו כל היום במלאכות המותרות ובטורח מרובה ותורתן אימתי נעשית, רמזה התורה שמור את יום השבת לקדשו... כדי שיהא היום פנוי ממלאכה, ולכן לא זכר כאן את החדוש כמו שזכר בדברות הראשונות, רק אמר כי עבד היית בארץ מצרים כו' על כן צוה ד' א-להיך לעשות את יום השבת, שתזכור שקבלת עבודתו...<sup>18</sup>

## ד

הבעיה העיקרית העולה בדברי הרמב"ן, והיא הקשה ביותר לפסיקה בימינו, היא ההגדרה של המקרים שייחשבו הפרה של מצוות שבתון מן התורה. הרמב"ן קבע בדבריו שעיקר הפגיעה בשבתון נעשית על ידי קיומו של מסחר. חברה בה מתקיים מסחר בשבת היא חברה שאין בה את אותו יום שבתון. ברם, אין זה ברור כלל כיצד קבע הרמב"ן כי דווקא מסחר הוא הפרה של יום השבתון. הבה נניח שבחברות מסוימות המסחר אינו מתקיים בימות השבוע כי הזמן מוקדש לייצור, ואילו דווקא הימים שהם מכנים כסוף השבוע הם ימי המסחר, והם אלה המבטאים את העובדה שהם ימי שבתון. האם ישתנה אז הדין מדאורייתא ? שאלה זו הולכת ומתעצמת בחברה המערבית, שכן המסחר אינו

16. ביצה א, כא.

17. מנחת יצחק ד, פב.

18. משך חכמה, דברים ה, יב.

רק עבודה כי אם גם דפוס בלוי, ואם אפוא עולה השאלה מפני מה המסחר פוגע בשבת – אולי הוא דווקא ביטוי ליום המנוחה מהייצור ויציאה לקניות? מדברי הנביאים עולה כי עיקר העיקרים של הפגיעה בשבת הוא המסחר הציבורי, והיא גופה קשיא: לכאורה, כדי לקבוע מהו עובדין דחול צריך לשאול בראש מה יהיה המקור לקבוע קביעה זו, ומה ניתן ללמוד מדברי הנביאים על עובדה זו. האם אנו בוחנים את ימות החול כפי שנוהגים בין הבריות, והבריות הם שמגדירים הן את החול והן את הקודש, או שמדובר במקור אחר שהוא אינו הנוהג האנושי. ניתן בקלות ליישב אותה ולטעון כי הרמב"ן לא שאב את העובדה שזוהי דמות השבת מהסוציולוגיה, אלא מדברי הנבואה, שהגדירו את הפגיעה החמורה ביותר בענייני שבת כמסחר. אלו דברי הנביא ירמיהו, הנביא ישעיהו ואף עיקר ביקורתו של נחמיה על בני דורו היא בתחום המסחר. אולם בכך פתרנו את בעיית המסחר בלבד, ואילו שאלת עובדין דחול יכולה להישאל בנושאים מגוונים.

אפשרות הקרובה לזו היא הגדרה לאור המילה "קודש". המילה קודש משמעה פרישות ונסיגה, ומשמעותה המעשית היא פאסיביות והתרחקות. לא לחינם הדגיש חגי הנביא (על פי פשוטו של מקרא) כי אין מושג של התפשטות הקדושה, ראה את פירוש המלב"ם שם: "האם הדבר שנגע בבושר קדש מקבל את הקדושה להיות קדוש כמוהו, ויענו הכהנים ויאמרו: לא" (חגי ב, יב). לפיכך ניתן לקבוע כי שמירת המילה קודש משמעה תמיד חוסר עשייה, ואילו עשייה אקטיבית היא בוודאי פגיעה בקודש.

אפשרות נוספת היא הגדרת עובדין דחול לאור המילה "שבתון". המילה שבתון משמעותה שביתה, ועל כן אין ספק כי מדובר בהפסקת פעילות ולא ביצירתה. דוגמה לסוגייה בה שאלה זו עולה היא שאלת הספורט בשבת, ואנו נדון בה בהמשך דברינו.

ממד נוסף שיש לדון בו הוא השאלה האם ייתכן שאותה פעולה עצמה תהיה בעלת מעמד שונה במצבים שונים: כאשר היא נעשית באופן חד פעמי היא איסור דרבנן, ואילו כאשר היא נעשית בצורה קבועה היא הופכת להיות דאורייתא. בדיני שבת לא מצאתי עניין כזה מפורש, אולם מצאתי כי הרעיון עצמו מופיע בדברי הרב קוק זצ"ל בענייני שביעית. הרמב"ם פוסק בהלכות שביעית כי מן התורה לוקה רק בחריש ושמירה, קציר ובצירה ולא בשאר תולדות. אף על פי כן כתב הרב קוק:

והעושה את כל עבודת הקרקע כולה בשביעית כדרכו בכל השנים, ואף על פי שלא זרע וזמר ולא קצר ובצר, כגון שהייתה לו שדה כזאת שהייתה צריכה רק לנטיעה להברכה והרכבה זיבול וחרישה וכיוצא בהן, ועבד אותה בלא שינוי מדרכי העבודה בכל השנים, נראה שהוא עובר בעשה של תורה.<sup>19</sup>

הרב מציין במפורש כי אלו דברי עצמו, על פי רמב"ן ויקרא כג, כד. בקונטרס אחרון על הלכה זו הוא מאריך ומבאר כיצד הסיק משיטת הרמב"ן עיקרון זה. מקבילה מופלאה הוא מצא בדיני עריות במחלוקת הרמב"ן והרמב"ם בספר המצוות, וכותב:

ולפי המבואר לעיל י"ל, דבאמת הא דת"כ הוא אסמכתא בעלמא, אבל זהו רק לעניין דרך אקראי, שאסרו החכמים הקריבה אפילו בפעם אחת, כמו עצם גילוי עריות, אבל בדרך קביעות הוא אסור באמת מהתורה...

והוא מקדים ואומר:

ובאמת יש לומר בכלל זה בכהאי גוונא על כמה איסורים מהתורה, שיש בהם איסורים דרבנן מאסמכתא, שהם מדרבנן רק בעושה דרך אקראי, והוא כעין דאורייתא אפילו בפעם אחת, אבל אם הוא עובר על זה בקביעות הוא מן התורה.

## ה

### ד. עמדת שאר הראשונים ביחס לשיטת הרמב"ן:

עד כאן דנו בשיטת הרמב"ן עצמו. ברם, גם אם זו עמדת הרמב"ן אין זה ברור כלל וכלל שזו עמדת שאר הראשונים. דברי הרמב"ם בסוגייה זו נראים לכאורה אחרים, ואין אנו מוצאים במשנתו "עובדין דחול" ברמת הדאורייתא. קודם לדיון בעמדת הראשונים, ייתכן ומדובר במחלוקת תלמודים. את האפשרות הזו מעלה הרב עדאיה בספרו:

...ומעתה דברי הירוש' באו כמין חומר, דהירוש' אינו סו' בפ'י שבות כפי' הבבלי דהיינו דברים שאסרו חכמים משום שבות, אלא ר"ל דאסורים מה"ת מטעם מצות תשבות ע"ד שכ' הרמז"ל ורכיבת הבהמה נכללה ג"כ בזה המכילתא והר"מ בפי"ה מ הנ"ל.<sup>20</sup>

יש להדגיש כי דבריו יכולים להתבאר בשתי דרכים: אפשרות אחת היא לטעון כי מדובר כאן בשאלת השימוש במונחים, ולדבריו לדעת הירושלמי כאשר מדובר במילה "שבות" הכוונה היא לאיסור הדאורייתא. גם הבבלי יסכים עם העיקרון שיש מושג של עובדין דחול מדאורייתא, אולם מושג זה אינו כלול במינוח "שבות". ברם, מדבריו לאורך התשובה כולה נראה שהוא סובר שזו מחלוקת תלמודים.

אמת הדבר שבירושלמי לא מצינו ככל הידוע לי הסבר המבוסס על גזירת שבות דרבנן. את המשנה העיקרית בנושא שבות (ביצה פ"ה מ"ב) מבאר הירושלמי לא כחלק מגזירה אלא כדין הקשור לעשייה בחול. כל דין הנאמר במשנה ובואר

בבבלי בהסבר של גזירות משום מלאכה מופיע בירושלמי כהסבר הקשור לענייני שבת באופן ישיר ולא דרך מלאכות. גם לשון התוספתא "....ובלבד שלא יספק ולא ירקד ולא יטפוח כדרך שעושה בחול" (שבת יח, טו) מלמד על איסור עצמאי. מסתבר אפוא כי אכן מדובר במחלוקת תלמודים.

ישנו גם הסבר מפולפל של הרב גרינוולד זצ"ל (שו"ת ויען יוסף או"ח שיז) התולה את השיטות השונות במחלוקת הראשון בדעת האמוראים האם אומרים "מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך", כאשר אם מותר גם שלא לצורך כלל זו ראייה שאין רמת דאורייתא בשבות.

רש"י כותב "כל איסור שבת ויום טוב דהוי מדרבנן קרי שבות"<sup>21</sup> אך לא כתוב ההפך – שכל שבות היא מדרבנן, אם כי לא מצינו אחרת במשנתו. השאלה העיקרית היא מהי עמדת הרמב"ם בעניין זה. הרמב"ם פותח את הלכות השבות בפיסקה הבאה:

נאמר בתורה תשבות אפילו מדברים שאינן מלאכה חייב לשבות מהן, ודברים הרבה הן שאסרו חכמים משום שבות, מהן דברים אסורים מפני שהן דומים למלאכות ומהן דברים אסורים גזרה שמא יבוא מהן איסור סקילה, ואלו הן.<sup>22</sup>

מה טיבה של הפתיחה בפסוק, אם בהמשך הוא מדבר על דין הדרבנן? חלק גדול מהאחרונים ביאר כי הרמב"ם אכן סובר כרמב"ן, וקובע שיש רמות שונות של דיני "שבות", כשאחד מהם הוא מדאורייתא. עמדה זו מתחזקת מדברי הרמב"ם בפירוש המשניות:

ר"ל שזה שאמר ה' תשבות יש בכללו השביתה מכל הדברים שהוא מונה והם שקראם שבות. וכן מן הדברים שרשאי אדם לעשותם או שלא לעשותם אבל יש בהם קצת מצוה ויש בהם ענין תורני והם שקראם רשות. וכן נכלל בכלל אמרו תשבות הדברים שעשייתן מצוה ויציאת ידי חובה והם שקראם משום מצוה, והנני מבאר לך טעם אסור כולן.<sup>23</sup>

בשאלה זו דן המגיד משנה שם, וכתב בקיצור:

נאמר בתורה תשבות אפי' מדברים וכו'. כוונת רבינו היא שהתורה אסרה פרטי המלאכות המבוארות ע"פ הדרך שנתבארו עניניהן ושיעוריהן ועדיין היה אדם יכול להיות עמל בדברים שאינן מלאכות כל היום לכך אמרה תורה תשבות. וכו' הרמב"ן ז"ל בפירוש התורה שלו ובאו חכמים ואסרו הרבה דברים. או תהיה כוונת רבינו שיש לשבותין של דבריהם סמך מן התורה מתשבות. וזה דרך הברייתות שבמכילתא.<sup>24</sup>

21. עירובין לג ע"ב, ד"ה ואסור.

22. הלכות שבת, כא, א.

23. פיה"מ ביצה ה, ב.

24. מגיד משנה שבת כא, א.

המעין בדבריו יראה שהוא עצמו מתלבט בעניין, ואת התלבטותו תיאר הלחם משנה שם באריכות. ראינו לעיל את דברי רבי יוסף חיים מבגדאד שסיים את תשובתו הפיסקה הדנה בין הדאורייתא "וכן מורה לשון הרמב"ם פרק כ"א מה' שבת..." וכן את דברי הרב הדאיה שטען שהן הרמב"ם והן הרמב"ן מקבלים את עמדת הירושלמי שיש דין שביתה מן התורה. מאידך גיסא, אין אנו יכולים להצביע על הלכה מפורשת ברמב"ם הקובעת כי מדובר בדין דאורייתא, ואף לא מצאנו את אותן ההבנות שצינו לעיל במשנתו – הוא לא אסר אמירה לגוי בדין שבות, הוא התיר לדבר מצוה, הוא פסק שבשינוי קטן ניתן לעשות עובדין דחול במקרים שונים וכדו'. קיים אמנם דיון בדברי הרמב"ם בדיני מקח וממכר (שבת כג, יב) ויש הטוענים כי דווקא שם ניתן לראות מקור לקביעה כי לרמב"ם יש דין דאורייתא של "עובדין דחול",<sup>25</sup> אולם כבר שם דחה הרב רחמים חי הכהן דעה זו "...לאחר המחילה רבה אין מזה הוכחה כלל דיש איסור תורה בפתחת החנויות אפילו לדבריו ז"ל...".

## ו

## פסיקת ההלכה:

עיון בדברי הפוסקים מלמד כי רבים פסקו להלכה פסקים שונים המחדשים מקרים של "עובדין דחול". פסקים אלה מניחים שתי הנחות בסיסיות: ראשונה בהן היא הקביעה המעשית שאכן מדובר במעשה חול. קביעה זו אינה מתבססת על מקור כלשהו, שהרי אם היה לכך מקור לא היה צורך בחידוש ההלכה, אלא בהערכת מציאות, ובניתוח המושגים חול וקודש כפי שהם מצטיירים בליבות בני אדם. מובן מאליו כי הנחות אלו אינן כה חתוכות. שניה בהנחות היא הקביעה ההלכתית שיש איסור של עובדין דחול. כמובן שיש לדון האם מדובר ברמה דאורייתא או דרבנן. נדגים בכמה דוגמאות:

ה'בן איש חי' דן בספרו בשאלת העלאה לתורה של זה שאינו סוגר את חנותו בין השבת. תשובה לשאלה זו תלויה בעניינים שונים, וביניהם שאלת תוקף האיסור לפתוח חנות בשבת. על כך הוא כותב:

...והוא ד"ל אע"ג דאינו עושה איסור דאורייתא אלא איסור דרבנן כל זה הוא בעושה באקראי, אבל אם הוא עושה כן בכל שבת שבא למקום האופ"ס שהוא החנות של המסחר ועוסק בענייני המסחר בדברים וצווים, אע"פ שאינו עושה מלאכה דאורייתא בידיים אלא מצוה לגוי לעשות, וגם

מדבר בעסקי המסחר שבאופי"ס, מ"מ כיון שעושה כן בכל שבת ושבת בקבע הרי זה עובר בעשה מן התורה דשביתה בשבת, דראיתי להגאון חתם סופר בח"מ סי' קצ"ה שציינתי עליו בסה"ק רב פעלים הנז"ל שכתב וז"ל, אם נושא ונותן בחנותו הוא בכלל מחללי שבת ויר"ט, והרי הוא ככל מחללי שבת באיסורים הכתובים בקרא, כמ"ש הרמב"ן בפרשת אמור בפסוק שבתון זכרון תרועה... וכן מורה לשון הרמב"ם פרק כ"א מה' שבת וכו'.<sup>26</sup>

ניתוח תשובתו מלמד על הדברים הבאים:

- א. יש להבחין בין פתיחה באורח אקראי לבין פתיחה קבועה של החנות בשבת. אופי הפתיחה הקבועה בשבת הוא איסור הדאורייתא, בשל דברי הרמב"ן. בכך הוא קובע את הרמב"ן להלכה.
- ב. הוא מדגיש את העובדה שפתיחה זו אסורה אף אם גוי הוא העושה את המלאכה.
- ג. הוא טוען כי אף הרמב"ם סובר כן.
- ד. מקור דבריו ליישום שיטתו הוא פסיקת החתם סופר:

...אבל הקובע מו"מ ופותח חנותו בשבת ושוכר ומשכיר הרי הוא מחלל שבת בפרהסי'....<sup>27</sup>

דברים דומים מאוד כתב רבי רחמים חי הכהן (מג'רבא) במקרה דומה,

מיהו נראה דאין להתיר בכה"ג אלא היכא שהלוקח לוקח מהמוכר ומוליך לביתו או למקום אחר אבל בנדון דידן שהבית פתוח ובאים שם חבורות חבורות בזה אחר זה לאכול ולשתות שם ולצאת ונמצא שהמקום ההוא מיוחד ביום השבת למכירת היין ושאר מאכלים כמו בית הטברנה [בית מרוח או מסעדה] נראה דיש לאסור ממה שכתב הרמב"ם ריש פרק כ"א מהלכות שבת... וכן כתב הרמב"ן בפירוש התורה שלו....<sup>28</sup>

גם הוא חילק בין מקרים שונים וגם הוא טען כי הרמב"ם והרמב"ן כיוונו לאותה דעה.

דוגמה נוספת לדיון היא שאלת הספורט בשבת:

הרב וולדנברג דן בשאלת עשיית תרגילי התעמלות בעזרת אקספנדר:

...ולכל הנ"ל יש להוסיף גם דברי הרמב"ן עה"ת בפ' אמור שמבאר עפ"י המכילתא דקרא דשבתון זכרון תרועה בא לצוות עלינו שתהיה לנו מנוחה מן הטורח והעמל אפילו מדברים שאינם מלאכה ע"ש, ועפ"י דברי רמב"ן אלה דן בשו"ת חתם סופר ח"ו סי' צ"ז לאסור הנסיעה ברכבת בשבת המוסעת

26. שו"ת רב פעלים ג, או"ח יב.

27. חתם סופר ה, השמטות קצה.

28. שו"ת שמחת כהן או"ח צ.

ע"י עכר"ם וגם רוב נוסעיה עכר"ם ובתוך התחום, מטעם שאינו שובת וגופו נע נד וכו' ע"ש, ועיין גם ברמב"ם בפכ"א מה' שבת ה"א ובמ"מ, וכן בספרי שר"ת ציץ אליעזר ח"א סי' כ"א אותיות כ"ג כ"ד כ"ה מה שהארכתי בזה בע"ה עי"ש, וא"כ מכש"כ שיש לאסור עפ"י דברי הרמב"ן הללו סוגי ההתעמלות ותרגילי הגוף של נידוננו אשר כל גופו אינו נח ונע ונד עי"כ.<sup>29</sup>

בעל הציץ אליעזר פוסק לאיסור מכוחם של דברי הרמב"ן הנ"ל. ברם, בדבריו עולה השאלה אותה הצבנו בתחילת דברינו והיא שאלת המדידה של עובדין דחול. הדבר בולט מאוד בדבריו בסעיף הבא:

אולם עשיית תרגילים על הכלי - תרגיל - קטן המשמש רק לשם אימון כף היד ואצבעותיו, וכפי שנוכחתי לדעת אין מתעיפין כמעט כלל מעשיית התרגיל בו, ואינו מביא בהחלט לידי זיעה, והחזקת הכלי אינו עושה רושם של עובדא דחול וליכא שום אושא מילתא בהחזקתו, ולכן מכיון שעשוי גם לבריאים, יש להתיר האימון בו...

מקרה אחר בו הוא דן הוא שאלת הנסיעה באופניים בשבת, שהיא המדגימה בעיקר את ההתלבטות אותה העלנו:

...וכן מהאמור ומדובר עד כה. נראה פשוט שאסור לנסוע בשבת או י"ט באופנים אפי' בתוך התחום מג' טעמים. (א) גזירה שמא יצא חוץ לתחום. (ב) משום עובדין דחול דיש בזה עשה של תורה כנ"ל בשם הרמב"ן וח"ס. (ג) נוסף לזה יש בזה גם הגזירה של שמא יתקן מנא. שבהרבה פעמים מתפוצץ הגומי מסביב לגלגל ויבוא לתקן אותו במילוי אויר בגומי וכדומה. ופשוט. זהו הנלפענ"ד בעה"ת.<sup>30</sup>

אולם בשעה שהוא עצמו דן בשאלת רכיבת המשטרה על אופניים במקום במכונית ונוטה להתיר. הוא עצמו מפנה לדבריו הקודמים בחלק א וכותב:

...ואף שכתבתי בענייני בספרי שר"ת ציץ אליעזר ח"א סימן כ"א אות כ"ז לדון לאסור הנסיעה באופנים בשבת וי"ט, משום גזירה שמא יצא מחוץ לתחום ומשום עובדין דחול וגם לחשש שמא יתקן מנא בהתפוצץ הגומי מסביב לגלגל. ע"ש, אבל ככה"ג בדבר הנוגע לתיקון המדינה יש לדון להתיר, ובצירוף למה שזכורני שראיתי מכבר בספר רב פעלים להרב הידוע ר' יוסף חיים מבגדד ז"ל הן בכלל להתיר בשבת הנסיעה באופנים, ואין בידי כעת הספר לעיין בו.<sup>31</sup>

העיון בדבריו מלמד התלבטות בדיוק בשני העניינים: עניין אחד הוא השאלה האם זה בכלל עובדין דחול, שהרי ה"רב פעלים" התיר בכלל אופניים בשבת. עניין שני מבוסס על ההנחה שרכיבה על אופניים

29. ציץ אליעזר ו, ד.

30. ציץ אליעזר א, כא.

31. ציץ אליעזר ד, ד.



היא כן עובדין דחול, אולם אז עולה השאלה מה רמת האיסור, ועד כמה ניתן לדחות את איסור עובדין דחול מפני תיקון המדינה. לא ברור מדבריו מדוע תיקון המדינה מהווה סיבה לדחיית עובדין דחול – האם בשל העובדה שמדובר בדיני דחיייה (ואז יש לדון האם הוא ירחיק לכת גם לאיסור מלאכה מפורש מדאורייתא) או שמדובר בטיעון שאין מדובר בעובדין דחול, כי תיקון מדינה אינו עובדין דחול.

דוגמה נוספת לדבר היא שאלת משחק השח בשבת:

אבל נראה לי בפשיטות דמ"כ המג"א שאין למחות, היא רק משום מוטב שיהי' שוגגין ואל יהיו מזידין וכמ"ש שם כה"ג הרמ"א לענין השחוק של תם וחסר עיי"ש, אבל בודאי אין בזה היתר, להחליט בתורת ד', ובתורתו יהגו יומם ולילה.<sup>32</sup>

פסיקה זו היא מחמירה ביותר. מדבריו בהמשך רואים כי הוא מתנגד למשחקים אלה אפילו ביום חול, ונראה שעמדה זו השפיעה על דבריו בשבת. זו דוגמה מצוינת לקושי להגדיר מהו בעצם יסוד החול. יש לשים לב שעמדתו אינה קשורה באופן פורמאלי בדברי הרמב"ן אולם נראה שהיא מושפעת מזה. גם בעל ה'חלקת יעקב' דן בשאלת נתינת בגדים מלוכלכים ללא הפעלת המכונה מכיוונים שונים, וביניהם עובדין דחול:

...ועוד כיון דמקום הזה נעשה למעשה כביסה, יש בזה משום עובדין דחול כשמניחן שם, וכהאי דשבת קל"ח ריש ע"א מדרבנן אסור שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול...<sup>33</sup>

התלבטות נוספת היא שאלת המשחק (בתיאטרון) בשבת:

ובדבר אם יש בעצם המשחק איסור משום עובדין דחול, הנה בלא מעשה רק דבורים ושינוי מלבושים והתנועות הוא רק משום ודבר דבר שאפילו שיחת דברים בטלים אסור להרבות בר"ס ש"ז. אבל אם יש לו עונג מזה הא איתא שם ברמ"א ובנ"א כשסיפור שמועות הוא עונג להם מותר, וכ"ש בעובדא זו שיהיה לו צער מצד הפצרת מורהו ואולי גם חשש הפסד. אבל בכלל הוא ענין מכוער אף בחול כדכתבתי וזה הא לא יבין ולא יוכל כתרי"ה להסביר לו שהוא ענין מכוער ואין כדאי לומר לו שלא יועיל. אבל מצד שבת איני רואה איסור.<sup>34</sup>

לא נמנה כאן כרוכל את כל המקרים בהם דנים בשאלת עובדין דחול כמו

32. מנחת יצחק ג, לג.

33. חלקת יעקב או"ח קז.

34. שו"ת אגרות משה אורח חיים ח"ב סימן עט.

עשיית סודה;<sup>35</sup> טלטול מזוודות מהנמל למלון;<sup>36</sup> שימוש בכלים מיוחדים לחיתוך ביצה קשה גם מההיבט של עובדין דחול;<sup>37</sup> סירוק שערות במסרק מכיוון זה;<sup>38</sup> טאטוא שטיח מקיר לקיר בשבת;<sup>39</sup> מיקרופון בשבת;<sup>40</sup> פתיחת כיור בשבת על ידי משאבת גומי<sup>41</sup> ועוד ועוד.

ז

### סיכום להלכה:

מדברי הפוסקים נראה כי יש רמת עובדין דחול שהיא מדאורייתא. יסוד דין זה הוא במדרש ההלכה, בירושלמי, בפסיקת הרמב"ן (ואולי גם ברמב"ם) ובדברי הפוסקים שאימצו אותו. בסוג זה של עובדין דחול יש להחמיר בהרבה מאשר תחומים אחרים של עובדין דחול.

מהם המאפיינים של עובדין דחול מעין זה?

א. איבוד דמות השבת במישור הציבורי, ובעיקר במסחר.

ב. תחומים מובהקים של עיסוקי חול גם ביחיד.

ג. כשהדברים נעשים באופן קבוע ולא רק כאירוע חד פעמי.

לפי זה יש להחמיר מאוד בעובדין דחול מסוגים אלה, ולא לראות בהם גזירה מדרבנן שחלים עליה דרכי ההיתר מדרבנן, כי אם דין של עשה דאורייתא. לסיכום אני מבקש להביא משא ומתן בהלכה שהייתי מעורב בו במסגרת אתר השו"ת באינטרנט בנושא שחייה בשבת. אביא את השאלה והתשובה בקיצור:

שאלה: הרב קבע שיש איסור דאורייתא ברחיצה בבריכה בשבת, משום עובדין דחול.

למה אין אף איזכור של המונח הזה בשום ספר, אצל אף פוסק, גם לא באחרוני האחרונים? למרות שאצל כולם מוזכר ש'פשט המנהג לאיסור', זה לא הפך אצלם את העניין לעובדין דחול. להפך, כולם כותבים שזה אמור להיות מותר מלבד כל החששות שמא.

אצל הספרדים, אך אצל התימנים בעיקר, מוזכר עניין הרחצה כעניין של יום ביומו גם בשבת, שמי שרוצה לרחוץ וודאי שיש לו על מי שיסמוך. הם מזכירים את ענייני החששות אך פוסקים להתיר כי זה מנהג האדם

35. ראה לדוגמה חלקת יעקב או"ח קלד; יביע אומר ג, או"ח כא.

36. ציץ אליעזר יט, יט.

37. אגרות משה או"ח ד, עד.

38. שם או"ח ב, עח.

39. מנחת יצחק ה, לט.

40. מנחת שלמה א, ט.

41. יביע אומר ה, או"ח לג.

לרחוץ כאשר חום כבד בחוץ למשל....

**תשובה:** שלום וברכה

א. אין זה נכון שעובדין דחול כעניין דאורייתא לא נמצא בדבריהם. ראשית, פעמים רבות ציטטתי את הרמב"ן על התורה הקובע כך במפורש, והוא הובא פעמים רבות בספרות השו"ת. ראה לדגומה את דברי המנחת יצחק (ג, לג) האוסר אפילו משחק שחמט בשבת משום כך, ואת כל המשא ומתן ההלכתי שהיה בשנים האחרונות עם חסרת הקורקינט לאופנה. שנית, הפוסקים האוסרים לא כתבו את מה שאמרת שזה אמור להיות מותר מלבד כל החששות, כי אם להפך – מדבריהם עולה כי הדבר אסור גם מבחינה הלכתית ולא רק מצד עובדין דחול. ברם, נכון הדבר שאני מחמיר מאוד בעובדין דחול לאור דברי רמב"ן אלה.

ב. אני מחלק בין רחצה בשעה שמדובר במקלחת עליה אתה מדבר בתחום הרחצה, לבין הליכה לבריכת שחייה. זה מותר (בתנאים מסוימים) ואינו עובדין דחול, וזה עובדין דחול.

## ח

ההשלכה לדיון בדבר אופי רשות הרבים הציבורית בולטת מאוד. בשבת קיימת הלכה מיוחדת המחייבת לא רק את פרטי ההלכה, אלא אף את האווירה של השבת, והימנעות מ"עובדין דחול". אפשר שזו הלכת-על החופפת על פני מצוות השבת כולה ומחייבת לא רק את המישור הפרטי המעשי, כי אם גם את המכלול הגדול של יום השבת.

אם אכן אלו פני הדברים המאבק דווקא על דמות השבת הציבורית מקבל חיזוק גדול, ומוטל עלינו לדאוג כי השבת לא תהיה "עובדין דחול" ברשות הרבים הציבורית של מדינת ישראל. כאמור בפתחה, מדובר בדבר מה ייחודי ליום שבת, ומעבר לכך יש לקיים דיון רחב יותר העוסק בהתייחסות ל"אופי" של רשות הרבים הציבורית במדינת ישראל, ועוד חזון למועד.